
HƏDİYYƏLİK MƏHSULLAR ÜZƏRİNDƏ AZƏRBAYCAN TARİXİNİN VƏ MƏDƏNİYYƏTİNİN BRENDİ – NAXIŞLAR

Naxış bütün xalqların tarixi yaddaşındır. O xalqın təfəkkürünü, təşəkkülünü özündə yaşadır. Onu daşlaşmış kitabə, qədim dövr mədəniyyətinin aynası da adlandırmaq olar. Naxışlar xalq sənəti və dekorativ-tətbiqi sənətin müxtəlif növlərində tətbiq olunan bəzək elementləridir.

Naxışların araşdırılması bir xalqın mədəniyyətini tarixin daha qədim qatlarında öyrənməyə, eləcə də digər xalqlar ilə müqayisə etməyə imkan verir. Bildiyimiz kimi bütün xalqlar öz mədəniyyətini öyrənərkən ilkin faktor olaraq daha qədim dövrlərə müraciət edirlər. Məhz primitiv, ən bəsit formalı əşyalar üzərində vurulan naxışlar xalqın mənsubiyyəti, inancları, ilkin estetik duyumu haqqında doğru nəticələr əldə etmək imkanı verir. Naxışlar tarixən təkcə xalqlar arasındakı özünəməxsusluğu ifadə etməsilə seçilməyib, eyni zamanda tayfa, nəsil, qəbilələr arasında da damğa kimi fərqləndirici rol oynayıb. Naxışlar yarandıqları dövrdən etibarən daşıdıqları bədiiiliklə yanaşı, onlar özəl məzmun, mənalar kəsb etmişlər. Zaman keçdikcə isə rəmzlərə çevrilmiş, simvolik mənə daşımışlar.

Azərbaycan xalqı dünya miqyasında tanınmış, muzeylərin və şəxsi kolleksiyaların bəzəyinə çevrilmiş çoxlu sayda yüksək bədii həlli, zərif qrafik təsvirləri və dəqiq kompozisiya quruluşuna malik dekorativ tətbiqi sənət əsərləri yaratmışdır [1]. Elmi tədqiqatlardan məlum olur ki, qədim dövrlərdə yaşamış əcdadlarımızın bədii düşüncəsində ilk oyanma mərhələsi mezolit dövründə - təsviri sənətimizin böyük nailiyyətlər qazandığı dövrdə olmuşdur. Sonrakı neolit dövrü də öz növbəsində ilkin rəssamlığımıza yeni bədii sənət – dulusçuluq gətirmişdir. Bu dövrdə gil qabların, ovçuluq maskalarının və daş əşyaların bəzədilməsində naxışlardan geniş istifadə edilirdi. Eneolit dövrünün nailiyyətləri isə ovçuluq, maldarlıq, əkinçilik və toxuculuq olmuşdur. Azərbaycanda naxış sənətinin tarixi təsviri sənətimizin tarixi qədər qədim olub, orta daş (mezolit) dövründən (er.əv.XII-VIII min.) başlayaraq indiki

şəklə düşənəcən üç inkişaf mərhələsi keçmişdir. Təmali çox qədim dövrdən başlayan naxış sənətimiz daima inkişaf edib, yeni çalarlarla zənginləşib. Bu zamanadək hələ də sonunadək açıqlanmamış, lakin klassikləşmiş naxışların dəqiq estetik konsepsiyası, bədii qanunları haqqında çoxlu sayda fikirlər söylənir, kitablar yazılır. Azərbaycan naxışlarının öyrənilməsi onların kompozisiya daxili xüsusiyyətləri, müxtəlif dövrlərdə naxışlardakı bədii üslub, semantika, genetik varislik ənənələrinin üzə çıxarılmasına imkan verir.

Azərbaycanda naxış sənəti tarix boyu çox mürəkkəb təkamül yolu keçmişdir. Əgər bu inkişafa ümumi bir nəzər yetirsək o zaman ilk olaraq qayaüstü təsvirlərdən başlamaq lazımdır [3, s.77]. Eyni zamanda bütün tarixi dövrlərdə, dövlətin iqtisadi-siyasi durumundan asılı olaraq həyatımızda baş vermiş yeniliklərin xalqımızın yaratmış olduğu naxışlarında izi vardır. Bu gün demək olar ki, bir qisim naxışlar zaman keçdikcə öz ilkin mənasını itirmişlər, dekorativ və semantik ifadəliliyini isə saxlamışlar.

Naxış sənəti ilə yanaşı mən hədiyyəlik məhsullara onlara naxış və bəzək elementlərinin tətbiq edilməsi mövzusunə da toxunmaq istəyirəm.

Hədiyyəlik əşyalar üzərində istifadə edilən naxışlar da öz kökləri ilə qədim zamanlara gedib çıxırlar. Qədim əşyalarda istifadə edilən naxışlar əsasən mərasimlərdə geniş yayılan tilsim və magiya ilə daha çox bağlı olur. Çox keçmiş zamanlarda insanlar təbiət hadisələrinin səbəbin bilmədikdə onlar daşdan, sümükdən və ya metaldan hazırladıqları sırğalar, üzüklər, boyunbağlar, bilərziklər, eləcə də qablar üzərində cızma, döymə, oyma üsulu ilə bəzi naxışlar, işarələr çəkirdilər. Bu da bir növ onları təhlükədən qorumaq üçün önəm kəsb edir, rəmzi məna daşıyırdı. Bunları ilk olaraq hədiyyəlik əşyaların ən bəsit nümunələri adlandırmaq olar. Daha sonra əcdadlarımız bu naxışlarla bəzənmiş əşyaları nəsil-dən-nəslə, əsrdən-əsrə ötürərək qiymətli, həyatı əhəmiyyətli məmulat kimi mühafizə edirdilər. Beləliklə bu hədiyyəlik məmulatlar qəbilə, tayfa, nəsil-də rəmz, simvol rolunu oynayıb, bağlayıcı, əlaqələndirici əhəmiyyəti kəsb edirdi. Getdikcə hədiyyələrin dəyəri və onlara olan münasibət dəyişir. Yəni toxunan corab və xalçalar, hazırlanan zinət əşyaları və soyuq silahlar, naxışla bəzədilən tikmələr, çəkilən tablolar əsl-zadələr üçün hədiyyə edilir, qızlara cehiz verilirdi. Bu əşyalar üzərində təbii ki, xalqın milli ruhunu, inanclarını əks etdirən və qoruyucu mahiyyət daşıyan, uğur gətirici özəl elementlər nəqş edilirdi. Onlardan “buta”, “ağac”, “nar”, “quş”, “ceyran”, “gül”, “romb”, “kvadrat”, “qarmaqlı”, “xaçvari”, müxtəlif formalı “göl”lər, “mollabaşı”, “xaçabənzər”, “səkkizguşəli ul-

duz” və başqa naxışları, hətta, “ovçuluq” kimi kiçik nəqledici süjetləri də göstərmək olar [2, s. 86]. Onların hər biri əşyanı bəzəməklə yanaşı, sahibinə aid məlumatı, milli və xalqına məxsus informasiyanı daşıyır, xüsusi mənə kəsb edirdi, xoşbəxtliyə, bolluğa, qazanılacaq uqura işarə idi. Daha sonralar evlərdə çalışan xalq sənəkarları, emalatxanalar və artellər halında fəaliyyət göstərən sənaye müəssisələrində istehsal edilən məhsullarda milli naxışlardan estetik mənbə kimi istifadə edilirdi. Belə sənaye müəssisələri sırasında 1920-ci illərdən fəaliyyət göstərən “Azərxalça” Elmi İstehsalat Birliyini misal göstərmək olar. Birliyin şəhərdə və bölgələrdə olan filiallarında toxunan məhsullar uzun illər Azərbaycanın müasir dövrdə istehsal edilən xalçalarını dünyada təbliğ etmişdir. Burada xovsuz və xovlu xalçalarla yanaşı, xurcun, çuval, telefon altı və digər bu kimi hədiyyəlik məhsullar da uqurla toxunurdu.

Həmçinin də Bakı Zərgərlik fabrikasının istehsal etdiyi məhsulların əksər hissəsi texnoloji və bədii baxımından milli ənənə təməli üzərində qoyulmuşdur. Şəbəkə üsuluyla qızıl və gümüşdən hazırlanan “gül” qolbaqlar, “piyaləzəng”, “zənbil”, “üçdüymə” sırğalar, kəmərlər, xəncərlər və s. hədiyyəlik əşyalar nəinki Azərbaycanda, xarici ölkələrdə belə uqurla satılırdı.

Bu proses tarixən öz inkişafının bəzən yüksək həddinə qalxmış, sosial-iqtisadi proseslərlə, ölkədə turizmin inkişaf səviyyəsi ilə əlaqədar bəzi hallarda durğunluq dövrünü də yaşamışdır. Məlumdur ki, hər bir məhsulun davamlı istehsalı onun alıcısı olduqda, ona tələbatın artdığı zaman daha da çoxalır.

Hazırda Azərbaycan turizm baxımından inkişaf edən bir məkana çevrilmişdir. Artıq hədiyyəlik məmulatların çeşidli şəkildə istehsalına böyük tələbat vardır. Bu mənada qədim bədii ənənələr dirçəlir və inkişaf etməkdə, istehsalı genişlənməkdə olan hədiyyəlik əşyalar yenə də xalqının mədəniyyətinin, özəlliklərinin daşıyıcısı rolunu ifa edirlər. Bu gün Azərbaycanda istehsal edilən xalça, xalça məmulatları, kəlağayı, ağacoyma, bədii metal və zərgərlik nümunələri kimi hədiyyəlik əşyalar üzərində milli naxışlardan, qədim motivlərdən geniş istifadə edilir. Bu naxışlarda sanki ayna üzərində əks olunduğu tərzdə, əcdadlarımızın dünya, həyat, kainat, əbədilik haqqındakı təsəvvürlərini kodlaşdırılmış kollektiv yaddaş kimi insan, quş, balıq, ağac və digər motivlərin timsalında yaşayırlar. Qarşımızdakı hədəf isə heç şübhəsiz Azərbaycanın naxış ənənəsini, incəsənət nümunələrini əbədiləşdirmək və təbliğ etdirmək.

Açar sözlər: sənət, irs, naxış, hədiyyəlik məhsullar, ənənə.

ƏDƏBİYYAT

1. Əfəndiyev R. Azərbaycan bədii sənətkarlığı dünya muzeylərində. – Bakı: İşıq nəşriyyatı, 1980.
2. Əsədova X. Xalça sənətində: rəmz və işarələr. // “Yom” Türk dünyası mədəniyyət dərgisi, 2008, № 12.
3. Rzayev N. Möcüzəli qərinələr. – Bakı: Azərbaycan dövlət nəşriyyatı, 1984.

Хадиджа Асадова (Азербайджан)

Орнамент как бренд азербайджанской истории и культуры на сувенирных изделиях

Ярчайшим памятником любой национальной культуры является богатое орнаментальное наследие, материализованное в многочисленных произведениях декоративного искусства. В народной орнаментике наиболее значимые орнаментальные темы и композиции возникали не в результате формальной комбинации элементов и случайной игры формами, а изначально являлись специфическим выражением наиболее значимых социальных представлений и понятий. Практически все орнаментальные узоры «читались» в свое время совершенно определенным образом. Ныне смысловое значение многих орнаментальных мотивов частично утрачено. Но они визуально сохранились и, развиваясь, продолжают успешно изображаться в сувенирных изделиях Азербайджана.

Ключевые слова: искусство, наследие, узор, сувенирная продукция, традиция.

Khadija Asadova (Azerbaijan)

Ornament as a brand of Azerbaijani history and culture on souvenir items

The brightest monument of any national culture is a rich ornamental heritage, materialized in numerous works of decorative art. In folk ornamentation, the most significant ornamental themes and compositions arose not as a result of a formal combination of elements and random play by forms, but were originally a specific expression of the most significant social notions and concepts.

“Almost all the ornamental patterns were” read “in due time in a very specific way. Now the meaning of many ornamental motifs is partially lost. But they are visually preserved and developing continue to be successfully depicted in souvenir products of Azerbaijan.

Keywords: art, heritage, pattern, souvenir production, tradition.